

‘Een gelovige
gemeenschap staat
en leeft altijd in
verbondenheid met
anderen, waar ook
ter wereld’

BROEDER BERNARDUS
PEETERS OCSO, PAGINA 10

Nieuwe voorjaarstitels van Adveniat

VERSCIJNT
BEGIN APRIL

Uit de rijke geschiedenis van de christelijke meditatie heeft Kick Bras de grootste parels opgediept en de meest sprankelende inzichten beschreven. Het boek geeft inzicht in hedendaagse (internationale) bewegingen op het gebied van christelijke meditatie en wijst de lezer daarmee wegen naar praktische betrokkenheid.

Kick Bras
Christelijke meditatie
Adveniat (2024)
Ca. 160 pagina's
€ 17,99

Een postuum publicatie van priester Henri Nouwen over trapezeartisten in het circus. Het boek heeft een troostende en bevrijdende boodschap: als je vliegt in het circus, is dat alleen maar mogelijk omdat je gevangen wordt. Als je vliegt in het leven en dreigt te vallen, word je gevangen door de barmhartigheid van God.

Henri Nouwen
De vlieger en de vanger:
Leven in vertrouwen, zonder angst
Adveniat (2024)
Ca. 208 pagina's
€ 21,99

Luisteren

Heel vaak vragen mensen me de laatste tijd of ik niet graag een nieuwe kloosterserie zou willen maken. En nog vaker zeggen mensen dat ik het wel heel moeilijk zal vinden in de naaste toekomst geen geloofsgesprekken op televisie te voeren. Want ook dat houdt op na meer dan veertien jaar. En echt, zonder blikken of blozen, ik vind het prima. Het is mooi geweest, meer dan 700 gesprekken op de zondagochtend. Ik heb er zo intens van genoten, maar ik ben daar vooral dankbaar voor. En die kloosterserie, ik heb voor televisie meer dan 50 kloosters bezocht. Dat is genoeg, ook dat is mooi geweest. Deze vragen suggereren toch een beetje dat werken voor televisie zo betekenisvol is dat er daarna alleen maar leegte resteert. Ik kan ieder geruststellen, er is meer in het leven. Dat heb ik geleerd in het verpleeghuis te Lage Vuursche, met dank aan mijn vrouw. Ze vroeg me zo'n vijftien jaar geleden of ik af en toe in wilde vallen bij gebedsvieringen in het verpleeghuis. Dat moment is beslissend geweest voor de rest van mijn leven. Ik luisterde naar mijn vrouw, ik ging ter oriëntatie kijken in het verpleeghuis en ik was verkocht. Er hangt geen camera, er wordt geen televisie gemaakt, er is slechts de rust van de natuur en er zijn de ogen van de mensen die daar verzorgd worden. Daar luister ik naar hun verhalen, daar ben ik nu al vijftien jaar. En ik doe niets liever dan naast het bed of de rolstoel gaan zitten en in stilte verbonden raken met hun adem en hun verhalen. Die vertellen ze als ik de communie kom brengen. Echt waar, ik hoef alleen maar te komen, meer doe ik niet. Dan zijn ze zo dankbaar, ook in hun verhalen. Ik ga bijna altijd rijker weg dan dat ik gekomen ben. En die rijkdom van de menselijke ontmoeting en verbondenheid kan ik niet missen. Daar leef ik van, daarervaar ik Christus in de ander, daar word ik meer mens. Dat wens ik alle lezers ook toe: om te luisteren naar de ander en te groeien in verbondenheid.

LEO FIJEN
Hoofdredacteur

www.kloostermagazine.nl

• VERKRIJGBAAR VIA DE BOEKHANDEL EN WWW.ADVENIAT.NL •

INHOUD

KLOOSTERLINGEN

- 9 **Katharina Michiels** geniet van de vogels die hun ochtendgebed zingen
- 10 **Bernardus Peeters**: 'Niet ik sta in het centrum, maar de ander en die Ander'
- 65 **Marc Loriaux** beschrijft de ideale luisteraar
- 74 **4 × Ik verstil** – 'Zonder stilte kun je niet beschikbaar zijn'
- 82 Eén dag preken, zes dagen luisteren: de week van **broeder Jan ter Maat**

MENS EN LEVEN

- 16 **4 × Ik versta** – 'Je mag je rot voelen, om welke reden ook'
- 26 **Peter Nissen** telde hoe vaak het woord 'luisteren' in de Bijbel staat
- 36 Van klooster naar dorp: een eerbetoon aan **Wim Sonneveld**
- 45 **IN HET HART**: Luisteren als levenskunst
- 88 **Gerard van Midden** over luisteren op de moeilijkste momenten

INSPIRATIE

- 32 **Nadia Kroon en Daan Savert** over het synodaal proces
- 86 **Erik Galle** is vanaf nu een en al oor
- 94 **Tini Brugge** zoekt naar levenskrachtige lentekleuren
- 98 De Bijbel Top 3 van zuster **Delia Brugts**, met Marta en Maria
- 102 Het **Kleiklooster** in de Amsterdamse Bijlmer

DE MONNIK IN JEZELF

- 24 **Albert Verlinde**: 'Soms creëer ik thuis mijn eigen kloosterleven'
- 38 **Thomas Quartier** over gehoorzaamheid, haantjesgedrag en vergaderen
- 70 Vier ignatiaanse luistertips van **Nikolaas Sintobin**
- 91 **Erik Borgman**: 'Vaak is wat je te horen krijgt helemaal niet zo verheffend'

10

16

24

34

36

43

70

74

82

94

98

Greef
aandacht
koffie
waardering
perspectief
warme
een doel
energie
hulp
thuis.

Katharina Michiels

‘Luister, mijn zoon, naar de richtlijnen van uw meester, en neig het oor van uw hart: aanvaard gewillig de vermaningen van uw liefdevolle vader en breng ze metterdaad ten uitvoer’ (RB Pr 1). Zo begint de Regel van Sint-Benedictus waaronder benedictijnen en cisterciënzers leven. Het eerste woord is: *Luister*. Hiermee wordt de kern van de hele Regel gegeven. Heel het monastieke leven zit vervat in deze basishouding van luisteren, die onmiddellijk verband houdt met horen en gehoorzamen. Luister! Het gaat niet om luisteren met het verstand of een houding van onderdanigheid of discipline, maar om een luisteren met het oor van je hart, vanuit een honger naar het leven met Christus. Door deze oproep is de Regel meer dan een wetboek, geen opsomming van regeltjes en afspraken. Het is op de eerste plaats een spirituele inwijding en een opwekking van het hart. De gehoorzaamheid wordt van meet af aan getekend in heel haar omvang: luisteren, aanvaarden en doen. In dit eerste vers komt alles aan bod. Het wordt een luisteren voorbij de wet en voorbij de woorden, een existentiële gehoorzaamheid die heel ons leven zal bepalen, zowel innerlijk als uiterlijk, steeds meer bezielend door ons verlangen naar Christus.

Luisteren is voor Sint-Benedictus de taak bij uitstek van de monnik; het gaat om een houding van wegtrekken uit jezelf. Je luistert meestal naar een geluid dat van elders komt, buiten jezelf. Het is een eerste stap van openheid op het andere en op de Andere, die God voor wie wij leven, die we heel ons leven zoeken.

Een eerste oproep bestaat in het luisteren naar de Heer. Dit luisteren kennen we uit de Schrift. Het sjema, de joodse geloofsbelijdenis, begint met *Luister!* ‘Luister Israël, de Heer is onze God, de Heer is de enige’ (Deuteronomium 6,4). Het drukt de grondhouding uit van de joods-christelijke gelovige. Een van onze diepste vormen van luisteren speelt zich concreet af in de *lectio divina* en in de liturgie waar we luisteren naar het woord van God. Elke dag krijgen we een stukje Evangelie aangereikt, waarnaar wij mogen luisteren en waarin we op zoek gaan naar het woord dat God ons vandaag toespreekt. Hoor ik elke dag zo’n woord? Is mijn hart en mijn geest vrij genoeg om te luisteren? Hoor ik wat er gezegd wordt

in de liturgie, in de psalmen, in de lezingen, in de gebeden? Misschien is het vandaag een gelegenheid om de toestand van mijn oren te bekijken, om de temperatuur van mijn hart te meten en te zien hoeveel openheid er is.

Ik hoorde ooit een commentaar op het boek Genesis van priester Geert Dedecker. Hij maakte een vergelijking met de verloskamer in het ziekenhuis. De enige vraag die daar voortdurend gesteld wordt door de gynaecoloog, door de vroedvrouw, door de vader is: Is er al opening? Het is de vraag die we ons ook vandaag mogen stellen als we hopen op een nieuwe toekomst voor onze wereld: is er al opening in mijn hart, in mijn oren? Sta ik in een houding van luisteren? Maar het luisteren gaat verder in ons gemeenschapsleven: ook daar mogen we aandachtig zijn en luisteren. Misschien horen we dan de stille oproep van onze medezuster om aandacht, om een woord, om een blik. De voorwaarde hiertoe is dat ik uit mezelf treed, mezelf loslaat.

‘Ik nodig u uit om vandaag even letterlijk stil te staan, halt te houden en te luisteren’

Straks begint de lente. Het is een heerlijk seizoen waarin heel het leven openbarst in bloesems vol kleuren. Ik kan zo genieten van de vogels die elke ochtend hun ochtendgebed zingen en de merel die ons ’s avonds een completenconcertje aanbiedt. Het is een heel bijzondere vorm van luisteren naar al die mooie natuurgeluiden die ons onophoudelijk zomaar aangereikt worden.

En tenslotte mogen we ook luisteren naar onszelf... naar ons lichaam en wat het nodig heeft, naar de stem van ons geweten, naar de verzuchtingen van ons hart, naar onze diepste verlangens en behoeften. Ik nodig u uit om vandaag even letterlijk stil te staan, halt te houden en te luisteren wat God ons vandaag toe zingt. Misschien zullen we dan precies dat woord opvangen dat ons hart doet branden, dat Hij ons geeft en ons de Schriften en de wonderen van zijn Schepping ontsluit. ■

Geef ook thuis voor inloophuizen

Inloophuizen zijn een onmisbaar thuis voor Jos en vele duizenden andere mensen in ons land. Maar door hoge energiekosten, tekort aan vrijwilligers en groeiende sociale nood kraakt deze voorziening in zijn voegen. Kansfonds geeft inloophuizen financiële en organisatorische steun, zodat ze hun belangrijke rol kunnen blijven vervullen in het bieden van een menswaardig bestaan.

Geef ook thuis, doneer. kansfonds.nl/inloophuizen

Kansfonds
geven om
een ander

Geef thuis

'Het is geen rustig afwachten, maar een intensief luisteren'

ALS GENERAAL-ABT VAN DE CISTERCIËNZERS REIST BERNARDUS PEETERS DE HELE WERELD OVER OM GEMEENSCHAPPEN WERELDWIJD TE BEZOEKEN. OOK AL WOONT HIJ NU IN ROME, ZIJN THUIS BLIJFT ZIJN EIGEN GEMEENSCHAP IN KONINGSHOEVEN. LEO FIJEN SPREEKT MET HEM OVER HEDEN EN TOEKOMST, OVER VERLANGEN EN VERSCHILLEN, EN OVER VERBONDEN ZIJN EN BLIJVEN.

Bernardus Peeters over luisteren zonder oordeel:

'We moeten een stap verder durven zetten'

TEKST LEO FIJEN | FOTO'S MATTEO ROSSI

We zijn in de zomerse herfst van Rome veel te vroeg bij de Viale Africa nummer 33, het hoofdkwartier van de trappisten wereldwijd. Deftiger en preciezer wordt dit ook het kloppende hart van de Cisterciënzerorde van de Strikte Observantie genoemd. De omschrijving 'kloppend hart' suggereert meer dan we zien. Want we stuiten op een hek en een muur en een saai gebouw dat eerder doet denken aan een kantoor van de belastingen dan aan het hoofdkwartier van een orde die 199 wonderschone abdijen wereldwijd telt. Misschien komt het ook wel door de muggen die toeslaan. Dat doen ze een paar keer per jaar. De hele buurt weet het en blijft

dan binnen. Daar is Bernardus Peeters ook, op het moment van het gesprek bijna twee jaar generaal-abt van de trappisten.

VERLANGEN

Het weerzien is zeer hartelijk. En de sfeer is verrassend ontspannen, bij een 56-jarige wereldburger die meer op reis is dan dat hij in Rome verblijft en daarom van het ene naar het andere continent trekt. Fysiek zal het een aanslag zijn, dat reizen en trekken. Spiritueel doet het hem goed, deze in Heerlen geboren Limburger die al op 37-jarige leeftijd abt werd van het trappistenklooster Koningshoeven in Berkel-Enschot. In al zijn bescheidenheid en nuchterheid speelde hij een positieve rol in de bloei van dat klooster en bij de stap-

pen die gezet zijn om duurzaamheid, arbeid en schepping te verbinden met elkaar. In zijn Nederlandse jaren fungeerde hij tot 2022 ook als voorzitter van de Konferentie Nederlandse Religieuzen in Nederland. In die verantwoordelijkheid was hij volstrekt zichzelf. Hij bleef altijd de rust zelve en vond steeds het oog in de storm. Misschien lukte hem dat omdat hij als geen ander kan luisteren. Vanuit de tijd die hij nam en neemt voor stilte en gebed leeft hij al veel langer de innerlijke vrede voor die ieder mens nodig heeft om te luisteren.

Nog niet zo lang geleden stuurde hij zijn favoriete gebed van Thomas Merton. 'Ik geloof dat het verlangen om U te behagen U in feite ook behaagt', bidt Merton, de Amerikaanse trappist. En broeder Bernardus schrijft dan: 'Het is voor mij een gebed aan het eind van de dag. Te midden van alle dagelijkse, drukke bezigheden vraag ik mij ook als monnik wel eens af: "Waar is God nu te vinden in dit alles? Ben ik te midden van alle drukte wel bij God?" Dit gebed helpt mij dan weer om terug te keren naar dat diepe verlangen dat in mij leeft om bij God te zijn. Dit verlangen is de schat in de akker van mijn dagelijkse activiteiten. Een verlangen dat spreekt van Gods zoektocht naar mij en mijn zoektocht naar Hem.'

VOORRECHT

Dat verlangen houdt geen stand zonder te luisteren, ook naar dat wat hij van huis uit heeft meegekregen. Daar in Rome spreekt hij over zijn moeder en vader, over het geloof dat hij heeft meegekregen. Naarmate hij ouder wordt spreken ze vaker tot zijn hart. En nu de wereld zijn werkterrein is, komt thuis steeds meer nabij. Luisteren is een voorrecht als hij op plekken komt die vrijwel nooit in het nieuws komen. Daar ziet hij met eigen ogen wat broeders en zusters er voor

over hebben om van hun geloof te getuigen. In Rome zegt hij er dit over: 'Onze situatie is dan bevoorrecht. Dat realiseren we ons veel te weinig. Op zoveel plekken moeten religieuzen vechten voor hun geloof en hun leven. En het ontroert me diep om te zien hoe broeders en zusters tegen de verdrukking in nieuwe wegen zoeken voor hun geloof en hun klooster.'

VERSCHILLEN

Broeder Bernardus zei het eerder al als abt van Koningshoeven en wordt bevestigd in zijn mening door de vele bezoeken wereldwijd, de kracht van kleine groepen: 'Ik geloof in kleine gemeenschappen op de meest verschillende plekken en in zeer diverse vormen. Maar – hoe klein je ook bent – je moet wel voldoen aan de voorwaarden voor een kloostergemeenschap: je moet liturgie kunnen vieren, je moet gasten kunnen ontvangen, je moet in je eigen onderhoud kunnen voorzien en je moet gemeenschap kunnen vormen. En doe niet wat ze enige tijd geleden in Frankrijk deden: alle communiten van trappistinnen bij elkaar brengen. Dan heb je wel 110 zusters. Iedereen is aanvankelijk enthousiast, want je kunt weer goede liturgie vieren. Maar ze vergeten dat de meerderheid bij de 70 is en ze vergeten ook dat jongeren in de massaliteit verdwijnen en uit het zicht geraken. Dat is precies wat jongeren in deze tijd niet willen.'

Broeder Bernardus heeft ook een weg voor jongeren in zijn hoofd: 'Ruimte geven aan individualiteit binnen het kader van traditie en gemeenschapsopbouw. Want je bent niet gekomen om alleen je eigen leven te leiden. Het gaat in het christendom om de ander. Niet ik sta in het centrum, maar de ander en die Ander. Daar gaat het om in het religieuze leven. Die ontdekkingstocht moeten jongeren nog helemaal beginnen als ze binnenkomen. Daar moet je ruimte voor geven, er flexibel mee omgaan. Anders haken ze direct af. De grootste opgave voor mij vroeger als abt en nu als generaal-abt is dat je moet plooiën naar alle mensen die aan je zorgen zijn toevertrouwd. Plooiën is een geweldig woord dat Benedictus voor de abt gebruikt: dat je in staat moet zijn om je naar de mensen te plooiën en zo de mensen bij elkaar te houden.'

Je naar de mensen plooiën, dit deed Bernardus Peeters eerst als abt, nu als generaal-abt. Soms wordt die plooi ook uitgevouwen en geeft de generaal-abt richting aan. Luisteren betekent ook je hart openen om de weg te kunnen wijzen. We zetten ons gesprek enkele weken later voort via e-mail. Broeder Bernardus was in België op visitatie en beantwoordde mijn vragen. Wees stil, luister en koester de antwoorden van een luisteraar die ook de richting aangeeft.

Hoe luistert u naar alle verhalen op uw rondgang door de wereld? Maakt u het tevoren stil om werkelijk met aandacht te kunnen luisteren?

Ik probeer zo onbevooroordeeld naar mensen te luisteren. Voordat ik een gemeenschap bezoek, bereid ik mij voor door naar de maatschappelijke en kerkelijke context van een betreffende gemeenschap te kijken. Ik probeer ook iets van de recente geschiedenis van de gemeenschap te begrijpen. Tijdens de gesprekken met de broeders en zusters probeer ik vooral te luisteren en dat vraagt stilte in mijn eigen hart. Vanuit die stilte probeer ik dan een beeld te krijgen van het daadwerkelijke leven in de gemeenschap en te zien hoe en waar ik kan helpen of bemoedigen.

In hoeverre is het contemplatieve ritme te verbinden met uw reis langs alle communiten?

Onze stichters hebben in 1098 heel uitdrukkelijk als leidmotief voor hun werk de woorden uit de Regel van Benedictus gekozen: opdat God in alles worde verheerlijkt. Dat is sindsdien het officiële motto van onze Orde. Voor mij is het een samenvatting van het contemplatieve leven. In alles moeten we zoeken om God te verheerlijken, dat wil zeggen Hem centraal stellen. Juist in mijn huidige functie besef ik hoe belangrijk dit alles is. In werkelijk alles moeten we God zoeken en niet alleen in de gebaande wegen en structuren. Tijdens mijn reizen probeer ik mij te houden aan de

gebedstijden en tijd vrij te maken voor persoonlijk gebed en lezing. Het ritme is vaak anders, maar de momenten zijn er zeker wel. Ze zijn ook noodzakelijk, misschien wel meer dan voorheen.

Wat doet u of laat u om toch stil te zijn?

In het begin van mijn taak als generaal-abt was het moeilijk om tijden van stilte te vinden. Alles was nieuw en er kwam veel onbekends op mij af. Het werk gaat ook 24 uur per dag door in een internationale gemeenschap als onze orde. Al heel snel moest ik leren om zelf opnieuw een duidelijke afbakening van mijn tijd te maken. Expliciet tijd nemen voor stilte en gebed, voor lezing en studie. Heel verrassend moest ik ook weer expliciet voor de zondag kiezen als een dag vrij van werk. Meer dan vroeger – binnen de structuur van een klooster – moet ik nu zelf keuzes maken.

'In werkelijk alles moeten we God zoeken en niet alleen in de gebaande wegen en structuren'

'Hij voorziet in de dingen die ik soms nog niet zie of niet wilde zien'

Waar is uw thuis? Blijft dat Koningshoeven? Of is dat inmiddels Rome?

Mijn thuis is mijn gemeenschap in Koningshoeven. Het is goed om daar mee verbonden te blijven en ook af en toe naar terug te gaan. In Rome staat momenteel mijn huis, maar mijn thuis is en blijft de gemeenschap van Koningshoeven.

Wat heeft uw huidige taak veranderd in uw geloof?

Mijn huidige taak maakt mij geloviger in de zin van meer leren vertrouwen op God en Zijn werkzame Geest. Vaak zijn de problemen die op mijn bureau komen zo groot dat ik geen onmiddellijk antwoord weet. In zulke situaties leer je vertrouwen dat Hij er wel in zal voorzien. Dit is geen rustig afwachten, maar een intensief luisteren naar wat God in en door mensen en gebeurtenissen te zeggen heeft.

Hoe kijkt u nu naar de toekomst van religieuzen in Nederland?

De toekomst van het religieuze leven in Nederland zal net als overal ter wereld meer en meer internationaler zijn, kleurrijker. De kleine religieuze gemeenschappen die actief zullen blijven in de toekomst zullen vooral het gezicht laten zien van de wereldkerk. Daarmee geven zij een getuigenis af dat een gelovige gemeenschap altijd in verbondenheid staat en leeft met anderen, waar ook ter wereld.

In hoeverre is de omgekeerde missie de toekomst?

Deze beweging is zeer goed, maar het is ook maar een momentopname. We moeten als religieuzen een stap verder durven zetten: niet alleen gemeenschappen vormen door een omgekeerde missie, maar ook daadwerkelijk proberen samen te leven in internationale gemeenschappen. Het gevaar van omgekeerde missie is dat we dezelfde fout maken als toen onze missionarissen naar ginder gingen. Men bleef in zijn eigen nationale gemeenschap hangen. Nu vraagt deze tijd van ons religieuzen dat we daadwerkelijk samen leven met alle soorten van culturen, achtergronden en talen.

Wat doet u om zonder oordeel te luisteren?

Ik probeer voortdurend om vanuit een innerlijke stilte naar mensen te luisteren. Het beeld dat Thomas Merton gebruikte, is vaak voor mij een hulp. Hij spreekt over onze innerlijke onrust als een oceaan vol grote en kleine vissen. Eerst zwemmen wij daar tussen, dat wil zeggen te midden van alle onrust, om vervolgens dieper af te dalen waar alleen nog de kleinste vissen rondzwemmen. Dit lijkt dan de innerlijke stilte te zijn, maar is het nog niet. We worden nog dieper naar beneden getrokken om op de bodem van de oceaan te

verblijven waar we enkel stilte horen. Vanuit die stilte kunnen we alles zien en beoordelen dat zich boven ons afspeelt. Dat beeld helpt mij om steeds weer vanuit een diepe innerlijke stilte te leren luisteren.

Wat luistert u tevoorschijn over toekomst van geloof wereldwijd?

De toekomst van het geloof is voor mij te vinden in al die gewone mannen en vrouwen die dag in dag uit, waar ook ter wereld, in alle eenvoud, leven vanuit het evangelie. Ze doen dat niet met veel woorden, maar heel concreet in kleine en soms grote daden van overgave, van liefde. De toekomst van het geloof is voor mij het mosterdzaadje en niet een grootse triomferende kerk met veel uiterlijk vertoon.

Hoe lang mag u deze taak vervullen? En als dat levenslang is, wat betekent dat voor u?

In principe ben ik gekozen om deze taak als generaalabt te vervullen tot mijn 75^e verjaardag. Dat betekent in principe nog 20 jaar. Ik kan zelf aangeven als ik eerder wil stoppen, of het generaal kapittel kan mij daarom vragen, maar dat moet dan wel om een zwaarwegende reden zijn. Ik denk niet te veel na over die lange termijn. Het voordeel is dat er geen druk bestaat om dingen voor elkaar te krijgen. Je kunt relaties in alle rust opbouwen en tijd nemen voor beslissingen. Aan de andere kant zijn aan zo'n lange termijn ook nadelen verbonden van slijtage en vastroesten in bepaalde patronen. Belangrijk voor mij is om zowel naar mijzelf te blijven luisteren als naar de broeders en zusters en naar wat de orde nodig heeft.

Wat is uw droom, uw visioen, als het gaat om broeders en zusters van uw congregatie?

Mijn droom voor onze orde is dat wij als broeders en zusters Christus centraal blijven stellen in alles. Met, in en door Hem leven, bewegen en zijn wij. Dat is het contemplatieve leven dat we willen leiden en dat willen we concreet maken in een gemeenschapsleven van bidden en werken. Ik droom van kleine, internationale gemeenschappen die gastvrij zijn en zorg hebben, door hun werk, voor het behoud van de schepping.

Komt het beeld van Johannes XXIII wel eens in u op: Heer, het is uw kerk, uw congregatie, ik ga nu slapen?

Zonder die houding is mijn werk onmogelijk. Al heel snel heb ik geleerd dat ik niet alles kan of hoef op te lossen. Deze taak leert mij om meer en meer te vertrouwen op het feit dat God degene is die met ons werkt. Hij voorziet in de dingen die ik soms nog niet zie of niet wilde zien. Deze ontdekking maakt mij ook dankbaar dat ik aan Gods werk een bijdrage mag leveren. ■